

manifold

28/01/2026

AGÂH ENES YASA

16. Yüzyılda Bir Kamusal Mekân Direniş: Pınarbaşı Bursalılarındır!

Pınarbaşı Mesiresinin Kiraya
Verilmesine Karşı Halk Tepkisi

Bursa Ali Haydar Kütüphanesi tarafından yayımlanmış Pınarbaşı Parkı'nı gösteren kartpostal, Uğur Cavaç Koleksiyonu

Modern öncesi toplumlardan bahsederken çoğu zaman onları mutlak bir itaat düzeninin içine yerleştirir, otoriteyle karşı karşıya gelmenin neredeyse akla gelmediği dönemler olarak tahayyül ederiz. Oysa bu hem tarihsel kaynakların hem de şehirli yaşamın kendi doğasının gösterdiği gerçeklikle örtüşmeyen bir kabuldür. Modern çağların siyasal muhalefet ya da yurttaşlık kavramlarıyla özdeşleştirdiğimiz direnme pratikleri, aslında çok daha eski ve köklü bir toplumsal refleksin parçalarıdır. Kentliler, yüzyıllardır kendilerine buyrulan kararlara itiraz edebilmiş, yerel

idarelerin uygulamalarına karşı hukuki yolları kullanmış, gerektiğinde de bedensel varlıklarını ortaya koyarak ortak yaşam alanlarının korunması için ses yükseltmiştir. Bu direnme kültürü, yalnızca bir hak talep etme pratiği olarak değil, kentin kendisini kuran sosyal dokunun sürekliliğini sağlama biçimi olarak da anlam kazanır.

Zira kent dediğimiz yer, herkesin gündelik hayatının bir parçası hâline gelen ortak mekânlar etrafında şekillenir ve bu mekânlar, zamanın içinde yeniden üretilen kolektif hafızanın taşıyıcıları olur. Erken modern Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, bir meydanın, bir pınarın, bir çarşının ya da bir gölgelikli kamusal köşenin korunması, aynı zamanda o alanla özdeşleşmiş toplumsal ilişkilerin, ritüellerin ve müşterek deneyimlerin korunması anlamına gelirdi. Dolayısıyla, herhangi bir müdahale yalnızca mekânsal bir dönüşüm olarak görülmez, kentli kimliğini zedeleyen, belleği kesintiye uğratan bir tehdit olarak da algılanırdı.

Bu denememizin* mekânı olan Pınarbaşı da böylesi müşterek kent deneyimlerinin yoğunlaştığı alanlardan biridir. Bursa hisarının güney yamacında, Uludağ'ın eteklerinden çıkan berrak bir su kaynağının çevresinde şekillenen bu saha, topografik özelliklerinin ötesine geçen bir toplumsal anlam taşır. Hisarın dışındaki Zindankapısı seddinden Yerkapı'ya uzanan bölgenin Birinci Murad'ın kızı Nilüfer Hatun'un vakfı olduğu vakfın kuruluşundan ileri tarihlere ait 1538 tarihli kayıttan anlaşılmaktadır. Bu bilgi, Bursa'nın fethinden sonra Pınarbaşı'nın kent düzeni içinde belirli bir statü kazandığını ve vakıf sistemi sayesinde kamusal niteliğinin tanındığını gösterir. 1552 tarihli başka bir kayıtta

sınırlar daha da belirginleşir ve “Kale duvarı, su seddi, Düsturhan vakfı ve kabirler arasındaki Pınarbaşı sahrası Nilüfer Hatun’un Hıdırlık mahallesi mescidinin vakfıdır” ifadesiyle hem fiziksel hem de kurumsal çerçeve ayrıntılı biçimde tarif edilir.

1880’li yıllarda Pınarbaşı’ndaki kahvehanelerden birisi,
© Vues de Brousse, Sébah & Joaillier

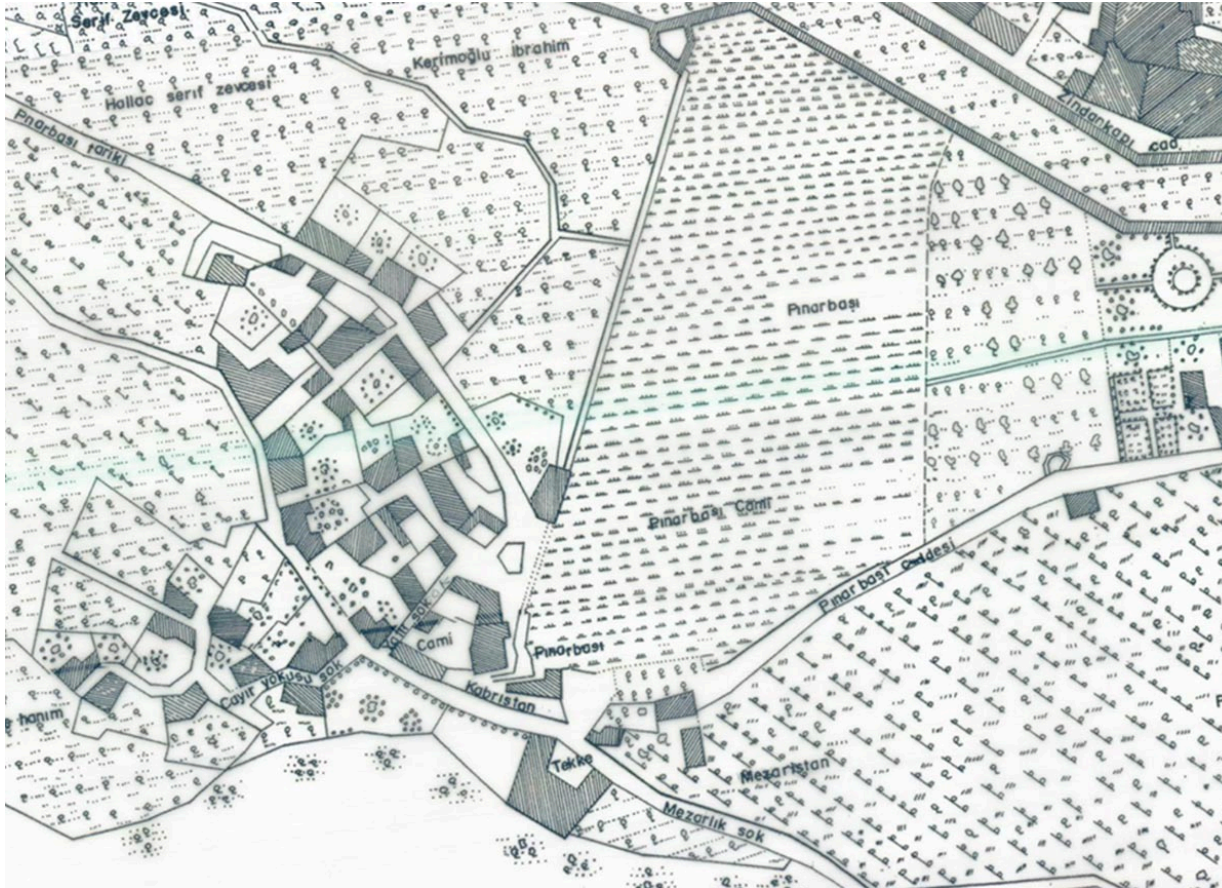
Pınarbaşı'nın erken dönem kullanımlarına ilişkin doğrudan bilgiler sınırlı olsa da su etrafında örgütlenen gündelik pratikler Osmanlı kentlerinde her zaman güçlü bir sosyallik üretmiştir. Bursa'nın fetih sonrası dönüşümünde bu tür açık alanların çamaşır yıkamaktan sünnet düğünlerine kadar birçok faaliyeti barındıran kamusal sahalara dönüştüğü bilinir. Bu çok yönlü kullanım, Pınarbaşı'nı mahalle ölçeğinin ötesine taşımış ve kentin kolektif hafızasında yer eden bir mekânsal düğüm noktasına dönüştürmüştür. Su başında geçirilen vakit, mevsimsel ritüeller, aile toplantıları ve gündelik yaşamın sürekli tekrarlanan hareketleri, bu alanı hem sosyal dayanışmanın hem de müşterek belleğin taşıyıcısı hâline getirmiştir.

Tam da bu nedenle birazdan inceleyeceğimiz olayda halkın mahkemeye başvurarak açık bir itiraz geliştirmesi şaşırtıcı değildir. Osmanlı belgelerinde sık karşılaşılan “kadimden beridir” ifadesi, bir geleneksel kullanımın derinliğini öne çıkaran güçlü bir tarihsel iddiaya dönüşür. Bu ifade, mekânda kök salmış müşterek yaşam biçimlerinin kuşaklar boyunca sürdüğünü ileri sürer ve hafızayı somut bir kanıta dönüştürür.

Pınarbaşı'nın bir özel kiracıya tahsis edilmesi tehdidi, yalnızca fiziksel bir değişim olarak algılanmamış; topluluğu bir arada tutan pratiklere, mahallenin sosyal ağına ve vakıf düzeniyle güvence altına alınmış kamusal statüye yönelik bir kesinti olarak görülmüştür. Bu yüzden halkın itirazı mülkiyet tartışmasının çok ötesindedir. Asıl mesele, belleği taşıyan bir mekânın korunmasıdır ve bu yüzden “kadimden beridir” hem hukuki hem de duygusal bir direnç cümlesine dönüşmüştür.

1575 yılına gelindiğinde, Osmanlı devletinin siyasi ve ekonomik açıdan en parlak dönemlerinden biri yaşıyordu. III. Murad'ın saltanat yılları, Bursa gibi eski merkezlerde hem ticaretin hem de vakıf düzeninin yeniden biçimlendiği, kentsel kaynakların daha sıkı bir idari denetime tabi tutulduğu bir dönemdi. İşte tam da bu bağlamda Nilüfer Hatun Vakfı, elindeki bazı mülklerin verimliliğini artırmak için yeni arayışlara girişti. Kale duvarı, su seddi, vakıf evler ve “Adacık” adıyla bilinen mevkiye bitişik beş parça arazi, müteveli tarafından ekonomik katkısı düşük görüldü. Bu nedenle söz konusu araziler, Pınarbaşı Mesire yeri de dahil olmak üzere Ahmed oğlu Mustafa Çelebi'ye yıllık yüz akçe ile mukataaya verildi.

Vakıf yönetimi açısından bakıldığında bu karar şaşırtıcı değildir. Müteveli, vakfın gelirini artırmakla yükümlü bir idareciydi ve kendi içinde mantıklı bir ekonomik düzen kurmaya çalışıyordu. Günümüz Bursa'sında vakıflar bölge müdürlüğünün kamu yararı gözetken kurumları dahi kira artışlarıyla zorladığı görülür; bu nedenle mütevellinin o dönemki niyeti vakıf hukukunun mantığıyla çelişmez. Öte yandan, müteveli ve araziye kiralamaya çabalayan Mustafa Çelebi arasında görünür olmayan bir ticari ortaklık da olabilir, ancak bu, belgelere dayanmayan sadece bir iddia olarak kalabilir.

Pınarbaşı alanının net sınırlarının görüldüğü 1862 tarihli Bursa Harita-yı Mufasssalası, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kent Müzesi Arşivi

Pınarbaşı'nın konumu ve niteliği, bu kararı sıradan bir tahsis işlemi olmaktan çıkarır. Zira burası yüzyıllardır halkın nefes aldığı, suyla temas ettiği, bayramlarını kutladığı, gündelik hayatını örgütlediği bir müşterek mekândı. Bu nedenle alanın özel bir kiracıya verilmesi, kent hafızasına yönelen bir tehdit olarak algılandı ve kısa sürede toplumsal bir tepkiye dönüştü.

Kararın duyulmasıyla birlikte Bursa'nın farklı mahallelerinde homurtular yükselmeye başladı. Çarşı esnafı, mahalle kadınları, su başında çamaşır yıkayanlar, bayramlarda kaynatılan kazanlarla karnı doyan fakir fukara, çocuklarını bu sahada oynatan aileler... Hepsi, kadının kapısını aşındırmaya koyuldu. Mahkemeye yapılan başvurular arttı, sözlü itirazlar çoğaldı ve nihayet Bursa Kadısı konuyu ele almak üzere bir duruşma meclisi kurmaya karar verdi. Bu karar bile halkın mekânsal haklar konusundaki duyarlılığını gösterir. Erken modern Osmanlı kentlerinde mahkeme, sadece yasaların uygulandığı bir yer değildi. Aynı zamanda kamusal hafızanın ve yerel toplumsal düzenin tartışıldığı, halkın kendi müştereklerine sahip çıktığı bir platformdu.

Duruşma günü geldiğinde müteveli ve şikayetçiler aynı mecliste toplandılar. Kadı, önce Nilüfer Hatun Vakfı'nın vakfiyesini inceledi. Vakfiyede Pınarbaşı'nın kullanım koşullarına dair açık bir hüküm yoktu. Bu durum, mütevellinin elini güçlendiriyor gibi görünüyordu. Hukuken engel bulunmadığı için bu alanın mukataaya verilmesi mümkün görünüyordu. Fakat davacılar tam bu noktada beklenmedik bir tarihsel kart açtı. Şahitlerin sözleri, yalnızca gündelik hayatı anlatan ifadeler değildir. Aslında erken modern Osmanlı toplumunda halkın kendi hafızasını hukuki bir argümana dönüştürme biçiminin güçlü bir örneğidir. Şahitler şöyle dedi:

“Burada bayram günlerinde sehir halkı cem’ olup nice fukara taam pişirip ve bazı kimseler meyve getirip Müslümanlara satarak geçinmektedirler. Başka günlerde de erkek ve kadınlar esbablarını

ve bezlerini getirip akarsuda yıkar ve bu sahraya serip kuruturlar. Bursa'nın fethinden beri burası böylece tasarruf edilir. Bayram günlerinde ve sair zamanlarda burası Müslümanların ve çocuklarının mesiresidir.”

Bu ifadeler, yalnızca bir mekânsal tasarruf şeklinin anlatımından ibaret değildir. Üç farklı şeyi aynı anda ortaya koyar:

Birincisi, Pınarbaşı'nın ekonomik bir fonksiyona sahip olduğu anlaşılır. Meyve satıcıları, fakirler, bayram kalabalıkları... Burası adeta geçici bir pazar yeridir.

İkincisi, sosyal ve toplumsal işlevler belirgindir. Çamaşır yıkama, serme, kurutma gibi gündelik pratikler, mekâna sürekli bir devinim kazandırır.

Üçüncüsü ve en önemlisi, “Bursa'nın fethinden beri” denilmesi güçlü bir hukuki stratejidir. Çünkü Osmanlı mahkemelerinde bir alanın kadim kullanımının vurgulanması, yazılı belgede hüküm olmasa bile toplumsal hakkın tanınması için son derece etkili bir argüman sayılırdı. Bu cümle, halkın hafızayı kanıta dönüştürme becerisini gösterir.

Mütevellinin savunması daha teknik ve kuralcıydı. Vakfiyede alanın kiraya verilmesi için yasaklayıcı bir madde bulunmadığını, mesire alanının kiraya verilmesinde hukuki bir engel olmadığını söyledi. Bu savunma kendi içinde tutarlıydı fakat halkın sunduğu tarihsel süreklilik argümanına karşı ağırlığı sınırlı kaldı. Çünkü mahkeme, benzeri birçok davada olduğu gibi, yalnızca yazılı şartnameye bakmıyor; kamusal yararı, kentin geleneksel

kullanım düzenini ve ortak hafızanın mahkemede temsil edilen ağırlığını da dikkate alıyordu.

1880'lerde Pınarbaşı'nda serinleyen Bursalılar, © Vues de Brousse, Sébah & Joaillier

Sonuçta Bursa Kadısı, kamu yararını gözeterek vakfın kira kararını iptal etti. Pınarbaşı Mesire yeri hiçbir ücret talep edilmeksizin Bursalıların kullanımına açık kalmaya devam etti. Mahkemenin hükmü, erken modern

Osmanlı kent toplumunda halkın ortak mekânlarına sahip çıkma iradesinin ve bu iradenin hukuki zeminde karşılık bulabileceğinin güçlü bir örneğidir. Pınarbaşı'nda 1575 yılında yaşananlar, tarihin tozlu sayfalarına sıkışmış küçük bir şehir davası değildir. Kentleri var eden müşterek alanlara yönelen müdahalelere karşı toplumsal tepkinin erken bir örneğidir. Su başının, gölgelik bir açıklığın, serin bir mesirenin el değiştirmesine yönelik itiraz; mekânda biriken ortak deneyimlerin korunması çabasının doğal bir sonucudur. Bu hissiyat, günümüz kentlerinde meydanların, parkların ya da sahillerin dönüşümüne karşı beliren tepkilerle aşağı yukarı benzer bir duyarlılığı çağırıştırır. İnsanların bir araya geldiği, nefes aldığı, gündelik yaşamın ritmini kurduğu alanların kaybı, sadece fiziksel bir daralma değil, kolektif belleğin de tehdit edilmesi anlamına gelir. Bu nedenle İstanbul'da bir parkın dönüştürülmesine yönelik itirazlarda yükselen seslerle, 16. yüzyıl Bursa'sında Pınarbaşı'nın kiraya verilmesine karşı çıkanların sözleri arasında belirli bir akrabalık görülür. Mesele her iki durumda da kamusal alanın toplumsal niteliğinin sürdürülmesidir.

* Bu metin, Kâmil Kepecioğlu'nun *Bursa Kütüğü*'nde yer alan "Pınarbaşı" maddesindeki bilgiler temel alınarak hazırlanmış olup, Kepecioğlu'nun atıf yaptığı Bursa Şer'iyye Sicilleri'ndeki orijinal kayıtlar tarafımdan görülememiştir. Bkz. Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, cilt 4, haz. Hüseyin Algül, Osman Çetin, Mefail Hızlı, Mustafa Kara, M. Asım Yediyıldız (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2009), 40–41. [Agâh Enes Yasa]

Agâh Enes Yasa, bellek, Bursa, direnç, direnış, hafıza, hukuk,
kamusal alan, kamusallık, kent, mekân, müşterekler, Osmanlı tarihi, şehir

Manifold

Tasarım, teknoloji, sanat ve
gündelik hayat üzerine denemeler

© 2016–2026 Manifold
[aksi belirtilmedikçe]